

ДЕЛЭМ НЭХЭРЭ НЭХЭ ДЕЛЭЖ

Еүэри, желэ, лы гүэр мэкъяуэ кыкыжати, и пхур псыхэ игьэклиащ, дзэндзэныпсу кысхуэхэ жери. Пэплэщ, пэплэри, хыджэбзыр кышымыкыужым, и физыр кэлъегьэклиуэ. Псыр кыуэ куум дэтт, бжьэпэм кхъужей баринэшхуэ тетти, хыджэбзыр жыг щлагыым щлэсу гыуэ ирохэлэ и анэр:

— Сыт кыпщыщла, си хыджэбз, щхэ угьрэ? — жери бгьэдолъадэ физыр.

— Тхэ, сыщлэгырам,— жи,— лы сьдэклиэрэ, щлалэ цыкы кэслэхурэ, дыщасэ ськэклиужмэ, хэт ищлэн, си кыуэр мы жыгым дэклиейрэ, кьехуэхрэ, Урыхужь хэхуэрэ итхэлэмэ, сьунэхъужакъэ!— жызолэри аращ,— жи,— сыщлэгыр.

Ар зэрызэхихыу уэуитыр кысхуэклиащ жери анэри гыуэ и пхум бгьуротысхэж.

Лыр поплэ, поплэри, и пхумрэ и физыпрэ кышымыкыужкы, тредзэри езыр якылъокыуэ. Нэсмэ — зэнэзэпхур зэрыгьагыжу жыг щлагыым щлэсц!

— Сыт кэхъуа, щхэ фыгьрэ?— жи лым, гүзэвауэ.

— Абы нэх кэхъуну сытыт узыхуейр!— жи физым.— Мы ди пхур лы дэклиэрэ, кыуэ кыльхурэ, дыщасэ кэклиужауэ, щлалэ цыкыр мы жыгым дэпщейрэ, кьехуэхрэ, Урыхужь хэхуэрэ итхэлэмэ, дыунэхъужакъэ жыдолэри аращ,— жи,— дыщлэгыр.

— Пу, алаурсын, абы цыхукыэ ящыгугь уэ!— жери, лыр мэгубжэ аби, шэпсыранэкы кьахоуэри зэбгреху.— Сыту фыделэ фэ тлур! Фэ нэхрэ нэх делэ мы дунейм теттү пэрэ? Уащхуэ Мыващхуэ Кланэ, фэ нэхрэ нэх делэ тетыххэмэ, кээзмыгьуэтауэ ськьемыкыуэ-лэжын!— жери, хэмкыүтлей башышхуэр кьещтэ аби, йожьэ.

Йожьэри, кыуэм-лэм, кыуэм-лэурэ, кыуажэ мыщыху гүэрым нос. Еша хьунти, бысым сщынщ жыхуилэу унэ гүэрым йоблагэ.

Зэблэгьам телъыджэ щелъагьу: унэм исхэм пластэ бзыгьэ зырыз ялыгыу пкыуэнэм докыуей, лэнэщлү кьохыж, аргуэру кьаштэри докыуей,

APTALIN EN APTALI

Bir varmış bir yokmuş, adamın biri ot biçmekten gelmiş, buz gibi bir su getir diye kızını ırmağa göndermiş. Beklemiş, beklemiş, kızı dönmeyince ardından karısını göndermiş. Irmak derin bir dereymiş, yamacında da dallı budaklı bir armut ağacı varmış. Kızını ağacın altında oturmuş ağlarken bulmuş annesi:

— Ne oldu, kızım, niye ağlıyorsun, diye endişeyle yanına koşmuş.

— Niye mi ağlıyorum? Evlenirsem, oğlum olursa, *dışaseye*¹ gelirim, ya oğlum bu ağaca çıkar da Vurihij'a düşüp boğulursa ben ne yaparım; işte onun için ağlıyorum.

Bunu duyunca annesi de “vay başımıza gelen” diye kızının yanına oturmuş, o da ağlamaya başlamış.

Adam beklemiş, beklemiş, kızıyla karısı dönmeyince atına atlayıp kendisi arkalarından gitmiş. Iрмаğa varınca bakmış ki, ana kız ağlaşıp ağacın altında oturuyorlar.

— Ne oldu, niye ağlıyorsunuz, diye sormuş endişeyle.

— Daha ne olsun, demiş kadın. Bu kızımız evlenirse, oğlu olursa, *dışaseye* gelirse, çocuk ağaca çıkıp düşerse, Vurihuj'a düşüp boğulursa ne yaparız; işte onun için ağlıyoruz.

— Hay Allah cezanızı versin! İnsan böyle bir şeye inanır mı, diye kızmış adam ve ikisini de kovalamış. – Siz ikiniz ne aptalsınız! Sizden aptalı var mı acaba bu dünyada? Yer gök şahidim olsun, bu dünyada sizden aptalı varsa bulmadan dönmeyeceğim diyerek kocaman sopasını alıp yola düşmüş.

Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, bilmediği bir köye varmış. Yorulduğu için bir eve konuk olmuş.

Ama konuk olduğu evde bir tuhaflık görmüş. Evdekiler ellerinde birer *p'asta*² dilimiyle tavan arasına çıkıyorlar, elleri boş iniyorlarmış.

къохыж, аргуэру къащтэри докӀуей, аргуэру лэнэщӀу къохыж, докӀуей — къохыж...

— Ярэби, емыкӀу сыкъэвмыщӀмэ, зыгуэркӀэ сынывэупщӀынут,— жи лӀым.

— ЕмыкӀу лъэпкъ илъкъым,— жи бысымыми,— къыдэупщӀ.

— НтӀэ мы фщӀэр зищӀысыр къызгүривгъалуэт: пластэ бзыгъэ зырыз фыгъыу пкӀэм фыдокӀуей, лэнэщӀу фыкъохыж — абы къыкӀыр сыт?

— СлӀо нэгъуэщӀу абы къыкӀынут? Дышхэу аращ,— жалэри унагъуэр зоплъыж.— Пластэр унэм щӀэтщ, шатэр пкӀэм тетщи, пластэр дохъри идогъэпщӀ, дыкъохыжри аргуэру къыдоштэ... Уэ нэгъуэщӀ шхэкӀэ пщӀэрэ?

— Догъуэ, е пластэ лэнэр дэфхъейуэ е шатэ кхъуэщӀыныр къефхъэхыу, зэбгъэдэвгъэуэуэ зэдэфшх щхъэ мыхъурэ?

— Уэлэхы, мыбы жилэр пэжым! Ар щхъэ дигу къэмыкӀларэ?— жалэри, шатэ кхъуэщӀыныр кърамышъэхыу, пластэ лэнэр драхъей.

ХъэщӀэр якӀэлъоплъри:

— Пу, алаурсын, уэлэхы, фэ фынэхъ делэжым!— жери йожъэж. Йожъэж аби, кӀуэм-лъэм, кӀуэм-лъэурэ — мащӀээрэ кӀуа, куэдэрэ кӀуа — сытми зы цыху гупышхуэ гъырэ бжэуэ къакӀуэу хуозэ:

— Дыунэхъужа мыгъуэщ, дыкъэсэхэжа мыгъуэщ,— жи зы фызыжъ дыдэ яхэтщи.— Уи анэри тхъэмыщӀкӀэт, уи гуащэри тхъэмыщӀкӀэт, уилӀ мыгъуэри сыту насыпыншэ дыдэт...

ЗекӀэлъхъэужу къакӀуэ мо фыз гупышхуэм япэ итым и щхъэм кхъуэщӀын фӀэлъщ. Йоплъ-егъэщӀагъуэ лӀым, зищӀысыр къыгүрӀуэркъым.

— Ярэби, ди шыпхъухэ,— жи,— емыкӀу сыкъэвмыщӀмэ, зыгуэркӀэ сынывэупщӀынут.

— КъыдэупщӀ,— жалэ, гупыр зэхоуыӀэри.

— КхъыӀэ, мы фщӀэр зищӀысыр къызгүривгъалуэ!

Yeniden alıp çıkıyorlar, yine elleri boş iniyorlar; çıkıyorlar, iniyorlar...

— Yarabbi, ayıp olmazsa bir şey soracağım, demiş adam.

— Niye ayıp olsun, sor, demiş ev sahibi.

— Bu yaptığınızı açıklar mısınız? Birer *p'asta* dilimiyle tavan arasına çıkıyorsunuz, eliniz boş iniyorsunuz, bunun anlamı nedir?

— Yiyoruz da ondan, başka ne anlamı olabilir, diyerek herkes birbirine bakmış. — *P'asta* aşağıda odada duruyor, kaymak da tavan arasında. *P'astayı* yukarı götürüp banıp yiyoruz, aşağı inip tekrar alıyoruz... Sen başka nasıl yenir, biliyor musun?

— Peki *p'astayı* yukarı çıkarsanız ya da kaymak çömleğini aşağı indirseniz, yanına koyup yeseniz olmuyor mu?

— Vallahi, doğru söylüyor! Bu niye aklımıza gelmedi, diye kaymak çömleğini indirmeyip *p'asta* sofrasını tavan arasına çıkarmışlar.

Adam arkalarından bakıp:

— Hay Allah cezanızı versin, vallahi siz daha aptalsınız, diyerek tekrar yola koyulmuş

Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, derken, karşıdan ağlayıp dövünüp gelen kalabalık bir kadın topluluğuna rastlamış:

— Mahvolduk, perişan olduk, diye ağlanıyormuş aralarından yaşlı bir kadın. — Annen de talihsizdi, kaynanan da talihsizdi, kocan da ne kadar bahtsızdı...

Tek sıra halinde gelen bu topluluğun önünde başına küp geçirilmiş bir kadın yürüyormuş. Bakmış, şaşırmış adam, buna bir anlam verememiş.

— Bacılarım, demiş, beni ayıplamazsanız size bir şey soracağım.

— Buyur sor, diye durmuş topluluk.

— Bu yaptığının anlamını bana anlatır mısınız?

— Тщлэраш,- жалэ, -мис мы нысащлэ цыкыр щлэтлхьэну дошэ.

— Ар сыт щхьэклэ,— кьоулэбжь лыр,— псэу щлалхьэ хабзэ?

— Мыр псэуж мыгьуэкьым,— жалэ.— Кхьуэщын лъащлэм кына шатэ тлэкр кыбзеижыну и щхьэр ирилуати, тхьэм иубыдащи, кьыригьэхыжыркьым. Мор и анэщи, зеукыж, мор и гуащэщи, зефыщыж, илэ насыпыншэми гьыуэ мащэ кьетлри кхьэм итщ.

Ар щызэхиклэ, лыр и хьэмкытлэй башымклэ йоуэри, кхьуэщыныр егьэлхьэ аби, нысащлэр кьегьэплэж.

«Алыхь-алыхь, мыр ди тхьэраш, ди тхьэм нысащлэр кьыутыпщыжащ!» — жалэри тхьэлхьэлушхуэ ящл, лыри ирагьэблагьэ аби, кьагьатхьэ-кьагьашхэ.

«Пу, алаурсын, фэр гуэрыр фынэх делэжи!» — желэри, лыр ялэщлокыж аби, йожьэж. Аргуэрү кыэм-лхьэм, кыэм-лхьэурэ — мащлэрэ кыа, куэдрэ кыа — сытми зыщыплэ носри, еша-мэжелла хьунти, зыгуэрым я хьэщлэщымклэ йоблагьэ. Йоблагьэри, ирамыгьэшха-ирамыгьэфа щыкылуэ, гуащэм кьегьакылуэ:

— Дэнэ укьыкырэ?— жери.

— Хьэдрыхэ сыкьокл,— жи.

Гуащэм ар щыжралэжкылэ, псынщлэу кьафшэ мыдэ жери ирегьашэ.

—А кьурмэн сызыхуэхьун, хьэдрыхэ укьыкылэ, кьызжелэт: нэгьабэ ла си кьуэр умылхьэгуауэ плэрэ?— жи.

— Дауэ сыхуэмызэнрэ, сэ уи кьуэм срилуэхутхьэбзащлэу араш.

— Алыхь-алыхь, тхуэмыгьуэту укьэдгьуэтай: дауэ щыт-тлэ ди щлалэ тхьэмыщкылэр?

— Фи щлалэр узыншэщ, лажыи-хьати илэкьым, — жи.— Иджы жэнэтым ягьакылуэри, тхьэлхьэлу тлэкы зэрищыин ахьшэ хуэныкьуэти, дыщэ сому зы сом мин жылэри сыкьыгьэкылуэ.

— Yaptığımız, demiş , işte bu taze gelini gömmeye götürüyoruz.

— Niye, diye şaşırmiş adam, canlı canlı gömmek adetiniz mi?

— Bu canlı değil, demişler. – Küpün dibinde kalan kaymağı yalamak için başını soktu, Allah tuttu, bırakmadı. Annesi perişan, kaynanası kendini paralıyor, zavallı kocası mezarlıkta ağlayıp mezar kazıyor.

Bunu duyunca, adam alıç sopasıyla vurup küpü kırmış ve yeni gelini gün ışığına kavuşturmuş.

“Allah Allah, bu bizim tanrımız, tanrımız gelinimizi kurtardı”, diye dualar etmişler, adamı davet edip yedirmişler, içirmişler.

“Hay Allah cezanızı versin, sizden daha aptalı var mı acaba!” diyerek adam ellerinden kurtulmuş ve yola koyulmuş. Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, derken bir yere varmış. Yorgun ve aç olduğu için birinin *haçeşine*³ konuk olmuş. Konuk olmuş ama daha yemeden içmeden *guaşe*⁴ birini göndermiş:

— Nereden geliyorsun? diye sordurmuş.

— Öbür dünyadan geliyorum.

Guaşeye bunu ilettiklerinde hemen getirin buraya diye yanına çağırtmış.

— Öbür dünyadan geliyorsan, söyler misin, geçen yıl ölen oğlumu gördün mü?

— Görmez olur muyum? Ben oğlunun elçisiyim.

— Allah Allah, gökte ararken yerde bulduk seni. Nasıl benim rahmetli oğlum?

— Oğlun iyi, keyfi yerinde. Şimdi cennete gönderdiler. İbadet yapmak için parası yetmedi de bin altın *som*⁵ getir diye beni gönderdi.

— Сэ си щлалэ закъуэм щхьэкIэ сом мин сыщысхьын!— жери дыщэ чысэм изу кърет. — ЩыгъынкIэ дауэ хьурэ тхьэмыщкIэр?— жи аргуэру.

— Куэду щыгъыныджэ хьуаш,— жи лым.— Цыхум зэрахыхьэн фащи илэжкьым, щымахуэм щитIэгъэн хуаби кьыхуэнзжакьым.

— КхьыIэ-тIэ, щыгъын тIэклиуи хуздэхь!— жери, джанэ-гьуэн-шэдж, цей, пыIэ дахэ, тен джэдыгу, гьуэншэрыкъ, мест, лъей — Iэджэ кърет, кьегъашхэ, гьуэмылэфи хузэрегьэпэщ аби, кьеутпыщыж.

«Пу, алаурсын, мыр псом нэхьрэ нэхь делэжи!» — желэри лыр кьожьэж.

Сыхьэт дэкла, тIу дэкла, йоуэри, пщыр кьыдохьэж. Гуащэр пожьэри:

— А дотэ,— жи,— нобэ ди дей кьэклиуар пщIэрэ?

— Хэт кьэклиуар?

— Тхьэ, хьэдрыхэ кьикIри ди щлалэм и IуэхутхьэбзащIэ лы кьэклиуатэм!

— ЖыпIэр сыт?

— Тхьэ, пэжым!— жери, хуищIари иритари жрелэж.

— Лъэст, шут?

— Тхьэ, лъэс мыгьуэтэм!

— А зиунагьуэрэ, зэрыклиужын шы щхьэ йомытарэ! — желэри, пщым кьыдегъэзыкI аби, кIэлъыщIоIэ.

ГьуэгурьыкIуэ IущIэху щIэупщIэурэ, лъэщIохьэ:

— Уэра хьэдрыхэ клиужыр?— жери. Лым сыкъащIа хьунщ жери мэгузавэ аби:

— Уэлэхьи, зиусхьэн, псори а зы гьуэгум дьтетым!— жи.

— А уанэ махуэр тезыльхьэн, абы нэскIэ лъэсу дауэ үклиужын!

— Ау-уей,— жи лым,— дэ лъэсым десачи, ягъэ кIыркьым, ауэ фи щлалэр лъэсым гугьу ирегъэхь,— жи.

— Biricik oğlum için bin som mu esirgeyeceğim, diye bir kese dolusu altın vermiş. — Üstü başı nasıl rahmetlinin, diye sormuş tekrar.

— Çok perişan, demiş adam... İnsan içine çıkacak kıyafeti yok, kışın giyecek kalın bir şeyi de kalmadı.

— Ona biraz giyecek götürür müsün, demiş guaşe. Pantolon, gömlek, çerkeska, güzel bir şapka, samur kürk, *gonşerik*⁶, mest ve bir de *Ihey*⁷ hazırlatmış. Güzelce yedirmişler, iyi de bir yolluk hazırlayıp adamı yolcu etmişler.

“Hay Allah cezanı versin, bu hepsinden aptal” diyerek adam yola koyulmuş. Bir iki saat sonra *pş*⁸ eve gelmiş. *Guaşe* onu kapıda karşılayıp:

— Bugün kim geldi biliyor musun? – demiş heyecanla.

— Kim geldi?

— Öbür dünyadan oğlumuzun elçisi bir adam geldi!

— Ne diyorsun?

— Vallahi, doğru söylüyorum, diyerek yaptığını, verdiklerini anlatmış.

— Yaya mıydı atlı mıydı?

— Yayaydı.

— Ah, bineceği bir at niye vermedin, diye kızmış *pş* ve geri dönüp yola düşmüş.

— Rastladığı yolculara sora sora adama yetişmiş.

— Öbür dünyaya giden sen misin, diye sormuş.

— Adam, “eyvah yakalandım” diye telaşlanmış:

— Vallahi, beyim, hepimiz o yolun yolcusuyuz.

— Oraya kadar yayan mı gideceksin?

— Eh, biz alışığız, zararı yok, ama oğlunuz yayan çok zahmet çekiyor.

— Кхъылэ,— жи пщым,— къомыхьэлъэкӀмэ, мы шы-уанэ зэтелъри схуетыж щӀалэм!— жери, зыкърегъэлъэтэх аби, лыр егъэшэсри езыр лъэсу къокӀуэж.

«Пу, алаурсын, мыр псом нэхърэ нэхъ делэжи!»— желэ аби, лыр и унэ къокӀуэлэж.

ТАУРЫХЪИЦЭ,
Зэхуэзыхьэсу къэзылуэтэжар
НАЛО ЗАУРЦ
Нальшык, «Эльбрус», 1992, с. 21-23

— Zahmet olmazsa bu atı oğluma verir misin, diyerek *pşı* atından aşağı atlamış, adamı bindirerek kendisi yayan geri dönmüş.

“Hay Allah cezanı versin, bu hepsinden de aptal” diyerek adam evine dönmüş.

TAVURİHİŞE (Yüz Masal),
Derleyen ZAVUR NALO
Elbrus Yay., Nalçik, 1992, s. 21-23.
Çeviren: Murat Paşu

Türkçe çevirisi ilk olarak Nart Dergisi'nde yayınlandı (Sayı 30, Mayıs-Haziran 2002)

Notlar:

¹ Dışase - Evlenen kızın anne babasını ilk kez ziyarete gelmesi.

² P'asta - Buğday veya mısır unundan yapılan, diğer yemeklerle birlikte yenen bir tür lapa.

³ Haçeş - Asıl evden ayrı yapılan konuk evi.

⁴ Guaşe - *Pşın*ın eşi, prenses, hanım.

⁵ Som - (*esk.*) Para birimi. Çerkesler yaşadıkları ülkelerin para birimi için bu kelimeyi kullanırlar.

⁶ Gonşerık - Tabaklanmış sığır derisinden yapılan, çarık benzeri ayakkabı.

⁷ Lhey - Kışın sıcak tutması için dizle ayak bileği arasına sarılan yün veya keçe dizlik.

⁸ Pşı - Prens, bey.